

poppenspeler dwingt je om je bezig te houden met je stem. Het is alles wat je hebt.

Je merkt het ook als je vertellers hoort in een taal die jij niet kent. Onlangs hoorde ik iemand uit Egypte verhalen vertellen uit de 1001 nacht. Mijn Arabisch stelt niets voor, maar ik begreep precies waar die vrouw het over had - door haar manier van spreken, de ritmes, de accenten, fascinerend. Denk ook aan clowns, wat die kunnen met hun stem, hoe ze met onzinlettergrepen verdriet uitdrukken bijvoorbeeld.'

Bij alle aandacht voor spreekangst en voor het bespelen van je publiek mag een belangrijk inhoudelijk leereffect van het vertellen niet worden vergeten. Marco Holmer ziet het vertellen als een essentieel element van de lessen Nederlands, vooral in het kader van leesbevordering.

'Als je een verhaal vertelt, gaat het erom dat je vrij bent ten opzichte van het origineel - dat bekend is in de uitgeschreven vorm. Als ik met mijn programma over liefdesverhalen op school kom, vertel ik verhalen van Belcampo. Die verhalen kom je niet vaak meer tegen op literatuurlijsten, omdat de vorm niet aanspreekt. Vooral in zijn latere verhalen zie je dat hij eigenlijk een essay schrijft met een verhaal aan het einde. Leerlingen komen daar niet doorheen. Maar naar inhoud zijn die verhalen nog steeds heel sterk. Je moet ze kunnen vertellen, je moet de sterkste elementen uit dat verhaal naar je hand kunnen zetten. Dan merk je dat die kinderen het wel degelijk willen lezen, omdat ze het eerst hebben gehoord. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de verhalen uit de middeleeuwen. Vertel Karel ende Elegast, neem de vrijheid die je nodig hebt.

Tenslotte is vertellen noodzakelijk in het kader van luistervaardigheid. Ik heb laatst cijfers gezien van een onderzoek waaruit blijkt dat de luistervaardigheid van leerlingen en ook van volwassenen afneemt door het simpele feit dat de televisie ons om de zoveel tijd beeld geeft om de tekst te ondersteunen. De gemiddelde spanningsboog bij kinderen is nu zeven minuten, als ik me niet vergis. Door het vertellen van verhalen dwing je kinderen om zelf de beelden te maken die ze nodig hebben om de woorden van het verhaal beter te begrijpen.' ■

In drieën – Ve

Remko van Loon is docent Nederlands op de Bredero school voor vmbo, havo, vwo in Amsterdam-Noord. Samen met zijn collega's is hij twaalf jaar geleden begonnen met het geven van vertellessen als spreek- en luisteronderwijs. Jaarlijks organiseert hij het Bredero-vertelfestival waarop alle leerlingen uit het eerste jaar optreden.

Remko van Loon

1

Tijdens een van mijn verre reizen arriveer ik op een avond in het dorpje Ait Ben Haddou. De zon is ondergegaan, de hitte neemt af en iedereen verzamelt zich op het plein. Er wordt druk gebaard en met heftigheid gesproken. Aan de kant van het plein waar ik mij bevind, staat een groep kamelen. Zij ruiken sterk naar oude tapijten. Wat een lawaai, wat een kermis. Iemand spreekt mij aan en vraagt of hij mij kan helpen. Ik vraag waarover zo driftig wordt gesproken en de man legt mij uit dat drie broers ruzie hebben met elkaar over de erfenis van hun vader. Deze arme man - hij bezat slechts 17 kamelen - heeft op zijn sterfbed de drie zonen laten komen en gezegd dat de helft van zijn bezit naar de oudste zoon gaat. Eénderde is voor de tweede en éénnegende voor de jongste. Meteen na deze mededeling is hij overleden en begraven. De zoons kunnen nu niet samen tot een oplossing komen. De jongste zoon vindt dat hij het minst bedeed is en wel aanspraak mag maken op twee kamelen. De beide anderen willen echter weer niet genoeg nemen met minder dan hun deel, hoewel ook de middelste vindt dat de oudste bevoorrecht is. Deze wijst er op dat de eerstgeborene altijd het grootste gedeelte erft en dat zij dat weten. Hoe nu een oplossing te vinden?

Zo begint een kennismaking met het vertellen en rijst de vraag: waarom vertellen leerlingen niet in plaats van ...

vertellen in de klas

Twaalf jaar nu hebben mijn collega's en ik leerlingen van alle brugklassen vmbo/havo/vwo op een school in Amsterdam spreek- en luisteronderwijs gegeven dat als uitgangspunten heeft het leren vertellen en de kennis-making met de zogenaamde orale literatuur en van daaruit met het lezen (en schrijven) van verhalen.

Vertellers adviseren

Tijdens de eerste jaren lieten we ons begeleiden en adviseren door vertellers. Waar letten zij op als ze optraden; welke adviezen zouden zij leerlingen geven? En wat vonden wij, docenten, belangrijk? De enige ervaring die wij immers hadden, betrof de beoordeling van de spreekbeurten van de leerlingen; een andere vorm van spreek- en luisteronderwijs kenden wij niet. Gaven wij ook daadwerkelijk adviezen over hun taalgebruik, gebruik van de stem en de houding voor de klas of besteedden wij bijvoorbeeld meer aandacht aan het gebruik van hulpmiddelen? De meeste collega's beaamden meer op houding en presentatie te letten en op fouten in taalgebruik als 'hun hebben het gedaan', dan aan te geven welke middelen kunnen worden ingezet om tot een goede voordracht te komen.

Onze eerste conclusie was dat wij moesten beginnen in de eerste klassen: leerlingen waren nog gewend aan

werkvormen uit de basisschool die wij wilden gebruiken (als het kringgesprek) en kwamen onbevangen in een nieuwe situatie terecht, waarin allen gelijk waren en voor dezelfde problemen zouden komen te staan. Een tweede overweging was dat zij in dat basisonderwijs al spreekbeurten en boekbesprekingen zouden hebben gehouden. Een derde dat vertellen een goede opmaat zou zijn tot het lezen van jeugdliteratuur. En tenslotte meenden wij dat we de leerlingen tal van aanwijzingen zouden kunnen geven die niet alleen dienstbaar waren aan het spreek- en luisteronderwijs, maar ook aan het schrijven, het leren leren en het samenwerken.

2

De leerlingen leerden en leren gedurende de acht weken tussen de herfst- en de kerstvakantie over het belang van 'dicht bij je hart blijven', dat wil zeggen een verhaal vertellen dat voor jou bijzonder is en daarbij vooral zintuiglijke indrukken gebruiken. Maar ze kregen ook lastige aanwijzingen als: vertel zoveel mogelijk in de tegenwoordige tijd, dan vermijd je het en toen-verhaal, wordt het spannender, echter. Of: zet duidelijk in, bedenk een

nieuwsgierig makend begin, let op de opbouw. En vooral: schrijf niets op, leer geen zinnen uit je hoofd, maar werk, zoals echte vertellers dat doen: met beelden in je hoofd. De docenten maakten kennis met de *oral history* van hun leerlingen, maar ook met onder meer Anansi de Spin, Reinaert de Vos, Odysseus, Tijn Uilenspiegel en Hodja Nasreddin.

‘Gebruik je fantasie’

Na de eerste les, waarin leerlingen een beschrijving geven van een kledingstuk, een voorwerp dat hun dierbaar is, kiezen zij een kort verhaal, dat zij navertellen. Marja koos voor een sprookje waarin een prinses veranderde in een eendje. Ahmed had echter de schildpad van zijn vader uitgekozen als hoofdfiguur in zijn ‘tory’. Deze eerste lessen noemen wij ‘het nemen van de drempel’; leerlingen leren zich vrij te voelen om in de klas in een kring iets te vertellen: ‘praten zonder spreekangst’. Samen stellen zij vast of zij het verhaal dat is aangeboden ook echt konden meebelevén. (Hoe Achmeds vader thuiskwam met een schildpad die hij gevonden had, of hoe de prinses veranderde). Marja vertelt de eerste keer slechts het raamwerk: ‘En toen veranderde zij in een eendje’. Uiteraard zagen de luisteraars niet hoe haar armen langzaam veranderden in vleugels, haar voeten zwemvliezen kregen en haar mond een snavel werd.

De volgende lessen staan dan ook in het teken van ‘maak er een mooi cadeau van’ en ‘gebruik je fantasie’. Vooral dit laatste speelt een rol omdat leerlingen vaak aan een verhaal de mededeling toevoegen dat iets wel of niet zo gebeurd is, als zij het hebben verteld. Daar gaat het niet om. Zij moeten in deze lessen durven vertellen zonder terug te vallen op een geschreven tekst. Zij leren bijvoorbeeld beelden van de hoogtepunten van hun verhaal te gebruiken bij het memoriseren, maar ontdekken ook dat hun verhaal nooit precies hetzelfde hoeft te zijn als een eerdere versie van dat verhaal. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een voorbeeldverhaal van de docent.

Vervolgens wordt aandacht besteed aan wat moeilijker zaken als de opbouw (een titel, een pakkende eerste zin, een laatste zin als uitsmijter), de tijd waarin wordt verteld (met name het verschil tussen een ‘en-toen-verhaal’ en een verhaal in de tegenwoordige tijd) en eventueel de inleving in de hoofdpersoon en het perspectief. Bij dit laatste draagt de docent opnieuw een verhaal aan, waarbij hij de leerlingen vraagt zich te verdiepen in wat iemand voelt die iets overkomt en hoe hij daarop zal reageren. Ahmed laat zijn vader in tranen uitbarsten als diens moeder hem verbiedt de schildpad in huis te nemen; Marja probeert de ontzetting van de prinses te verwoorden als zij haar huid bedekt ziet worden door veren.

Oral history

Tenslotte wordt de leerlingen gevraagd een verhaal van huis mee te nemen, *oral history* uit de familie. Zij vragen grootouders, ouders, ooms of tantes naar hun verhalen en nemen hun belevenissen mee naar school. Die worden met behulp van de aanwijzingen uit de lessen omgewerkt tot een verhaal dat zal worden gepresenteerd aan de klas, of, zoals bij ons op school, op de vertelavond in december aan de genodigden; dat zijn de ouders, grootouders, familieleden, broers, zusters, wie maar komen wil. Gedurende twaalf jaar zijn er jaarlijks honderden gasten die zich verspreiden over de vele lokalen die gebruikt worden als vertelruimte. ‘Fraeye historie ende al waer mach ik u tellen hoort naer ...’

Achter ons wordt het stil; we draaien ons om. Ik zie dat een wat oudere man - hij zit onder het stof van de reis door het zand - met zijn kameel zich bij de twistende broers heeft gevoegd. Zijn kameel ziet er nog armoediger uit dan hij: stoffig en vol kale plekken, verfrommeld en kennelijk moe, wankelend op te magere benen en ouder dan zijn baas. ‘Hodja Nasreddin’, zegt de man naast mij. De hodja informeert naar de oorzaak van het geruzie. Als hij die heeft gehoord, biedt hij de jongste broer zijn kameel aan. Deze weigert absoluut: zo’n vieze oude kameel wil toch niemand hebben. Ook de beide andere broers zijn niet geïnteresseerd. De hodja glimlacht; hij zegt: Ik voeg mijn kameel aan de zeventien van jullie toe; daarna verdelen jullie de erfenis en we zien wel wie de kameel dan krijgt.

De eerste jaren zijn een groot succes geweest; vooral ook, omdat jaarlijks de lessenserie van acht weken werd afgesloten met een vertelfestival waarop alle leerlingen in hun eigen klas hun verhaal vertelden aan hun ouders, grootouders, zusjes en broertjes en anderen die genoten van hun prestaties. Naast succes(jes) op het gebied van het vertellen en componeren van een verhaal, de taalschat, vakoverstijging en samenwerkende leerlingen, cultuur en orale en (jeugd)literatuur behoeften een aantal zaken extra aandacht. Voor docenten is het lastig tijdens de reguliere lessen Nederlands de methode los te laten en zonder hulpmiddelen vertellessen te geven. Bovendien eisen deze lessen een veel grotere aandacht en concentratie van leerkrachten dan tijdens het werken uit een boek.

3

Belangrijke aandachtspunten zijn geweest:

1. de didactiek van het vertellen;
2. de leerling zoals de docent die voor zich ziet;

3. het vaststellen van de beginsituatie;
4. de tijdsduur van het project;
5. het toepassen van het geleerde;
6. het vertelfestival.

Voor de didactiek schreven wij een docentenhandleiding die vorig jaar in zeer uitgebreide vorm is overgenomen door de Stichting Bazar en is opgenomen in haar bundel lessen voor het vmbo (zie hiernaast). In deze handleiding staan naast de achtergrondinformatie, tijdspad en handelingen door de docent, adviezen beschreven 'een werkwijze' en 'hoe te handelen als'. Bovendien zijn er huiswerkopdrachten, voorbeeldverhalen als bijlage en een uitgebreide verwijzing naar literatuur en orale en jeugdliteratuur. Met dit draaiboek dat les voor les in stappen beschrijft hoe de vertellessen verlopen, kan de docent ook zonder begeleiding makkelijker uit de voeten. Daardoor ervaart de docent de kleine stapjes die de leerlingen zetten en heeft hij materiaal als voorbeeld of ter stimulering. Bovendien kan hij de huidige kennis over motivatie, samenwerkend leren en leren leren beter benutten. De vertellessen lenen zich hiervoor zeer goed en de leerling raakt op een speelse manier vertrouwd met andere werkvormen.

Bijscholen

Ondanks de beschikbaarheid van dit materiaal leert de ervaring dat collega's van andere scholen nogal eens denken dat het onmogelijk is leerlingen te leren vertellen. Zelfs als zij onze leerlingen hebben zien optreden. Met enige regelmaat hebben leerlingen opgetreden voor radio, tv en in het theater. Toch laten collega's zich moeilijk overtuigen; veelal denken zij dat ze zelf geboren vertellers dienen te zijn. Niets is minder waar. Om deze reden vertel ik belangstellende collega's echter wel dat het - in zo'n geval - de voorkeur verdient dat zij zich eerst gedurende een tweetal studiemiddagen laten bijscholen. Tijdens dergelijke studiemiddagen bewandelen docenten hetzelfde pad als de leerlingen en doen zij dezelfde oefeningen. Uitgebreid kan dan worden gereflecteerd op de te geven lessen en de te verwachten resultaten. Natuurlijk is het mogelijk met alleen de 'papierwinkel' van de lessen zelf aan de slag te gaan. Zo is het uiteindelijk ook min of meer op onze school begonnen. Teleac/NOT zond in het voorjaar 2003 vier afleveringen *Vertellen in het vmbo* uit. Een weergave van gedeeltes van de lessen zoals die al twaalf jaar worden gegeven en ... een uitbreiding daarvan doordat in ieder van de vier afleveringen een beroepsverteller optreedt die als voorbeeld voor de leerling dient. Hiermee is tevens het probleem van hoe te beginnen opgelost. Daarnaast neemt een mimespeler de rol van de docent

In opdracht van de Stichting Lezen heeft Bazar een lessenspakket samengesteld voor leerlingen van het vmbo ter stimulering van het lezen. Daarin zijn deze vertellessen opgenomen. Het Bazarpakket of onderdelen daarvan zijn te verkrijgen bij Uitgeverij Partners, Postbus 8639, 3009 AP Rotterdam, e-mail <partners@ced.nl> website <www.bazarweb.nl>

Het project bevat in de versie die Bazar levert - afhankelijk van te maken keuzes - vijf tot tien lessen van 45 à 50 minuten. Deze kunnen worden gegeven in zowel het eerste leerjaar vmbo/havo/vwo, als in het tweede vmbo. Bij de opdrachten wordt verwezen naar de jeugdliteratuur. Het doel van de afzonderlijke lessen wordt hieronder weergegeven. De leerling:

1. maakt kennis met het vertellen;
2. leert zich vrij te voelen en onbekommerd zelf te vertellen;
3. leert samen te werken en te memoriseren;
4. leert de eigen fantasie te gebruiken;
5. leert het verhaal te presenteren;
6. herneemt het geleerde en bereidt zich voor op les 7;
7. leert uitvergroten en inzoomen;
8. leert wat wordt verstaan onder het perspectief van een verhaal;
9. leert verschillende soorten verhalen te onderscheiden;
10. geeft zich rekenschap van wat is geleerd.

over door aanwijzingen aan de leerlingen te geven. Er kan op drie niveaus mee worden gewerkt.

De hodja zet onder protesten van de broers zijn kameel bij de 17 kamelen; het zijn er nu 18. Hij blijft kalm en zegt: Laat eens zien, de oudste krijgt de helft. Welnu, de helft van 18 is 9. Hij vraagt de zoon zijn kamelen uit te kiezen en apart te zetten. Deze laat de oude kameel van de hodja uiteraard staan. Hierna vervolgt hij: De middelste éénderde, dat zijn dus 6 kamelen. Uit de 9 overgebleven kamelen zoekt deze zoon zijn dieren. De oude kameel blijft staan bij de overige dieren. Dan heeft de jongste recht op 18 gedeeld door 9 is 2 kamelen. Met een blij gezicht haalt de jongste zijn dieren op. De hodja glimlacht, pakt zijn oude stoffige kameel, die als enige is overgebleven, bij de teugels en verlaat het plein.

Met de mogelijkheid, geboden door de tv-serie van Teleac, te kiezen uit een serie van vijf, negen of dertien lessen is ook het probleem van de tijdsduur verholpen. Docenten kunnen zelf kiezen hoeveel tijd zij met hun leerlingen aan het vertelonderwijs willen besteden.

De toepassing van het geleerde, de transfer, vindt jammer genoeg niet plaats. Tijdgebrek, werkdruk, het boek? Veel vertelsituaties laten zich echter goed vertalen naar het stelonderwijs: taalgebruik, doel, publiek, opbouw, fantasie, logica. Eenzelfde link valt te leggen

Lesgeve

naar het begrijpend lezen. Ook kan gemakkelijk verband worden gelegd met de 'geschreven orale' literatuur: sprookjes, mythen, rap of korte verhalen. Binnen het programma van een sectie Nederlands zou van tevoren al moeten worden vastgelegd op welke wijze de vertellessen worden uitgebreid naar het lees-, schrijf- en literatuur- of fictieonderwijs. Of naar poëzie- en theaterlessen.

Vertelfestival

De weken in de eerste klassen zijn een ideaal moment om leerlingen te leren vertellen. Op een leeftijd waarop de meeste kinderen hiervoor nog ontvankelijk zijn, wordt aandacht besteed aan creatief taalgebruik. In dat verband is het optreden tijdens een festival zinvol en een feestelijke afsluiting van de behandelde stof. Maar ook biedt het de leerling de gelegenheid op productieve wijze te laten zien wat hij ervan heeft opgestoken. Daarnaast betreft het ouders en familieleden bij het onderwijs (hetgeen ook al tijdens de lessen gebeurt door de opdracht een verhaal aan grootouders, of ouders te ontfutselen). Een festival vereist echter een grote organisatie en dient bij voorkeur buiten schooltijd, op een avond, plaats te vinden. De uitvoering is als de invoering van vertellessen een kwestie van samenwerking tussen docenten; het gehele team (Neerlandici), daarbij gesteund door de schoolleiding. Zij allen moeten willen delen in de vreugde van het vertellen. Het verhaal van hodja Nasreddin is een van die vreugdes en oplossingen voor gerezen problemen zijn stellig te vinden. ■

Literatuur

Ebbens, S., Ettehoven, S., Van Rooijen, J. (1996), *Effectief leren in de les en Actief leren* (2000). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Vertellen in het vmbo, Teleac/NOT, isbn 90-5819-134-6

Het project bevat in de versie die Teleac levert - afhankelijk van te maken niveaukeuzes - zes tot dertien lessen van 40 minuten. Deze kunnen worden gegeven in de eerste en/of tweede klassen van het vmbo. Zij kunnen ook dienen ter ondersteuning van het Bazarpakket. In de schooltv-lessen zijn tevens kijk-en luisteropdrachten opgenomen. De lessen worden ondersteund met behulp van een internetpagina: <www.schooltv.nl/vertellen>

De tv-programma's zijn: 1. De drempel nemen; 2. Maak er een mooi cadeau van; 3. Gebruik je fantasie; 4. De verteller vertelt - maar hoe?

Opzet vertelproject: er zijn drie versies van het project: versie A (vijf lessen), versie B (negen lessen) of versie C (dertien lessen).

Marcel Seelen geeft les aan de Geert Grote School in Amsterdam. Van zijn hand verscheen in 1998 *Mijn lot heeft vlam gevat*, een boek waarin hij op heldere wijze het Vrije School-onderwijs beschrijft. Het boek verscheen bij de viering van het feit dat de eerste Nederlandse Vrije School 75 jaar daarvoor was opgericht in Den Haag. Frank van Dixhoorn sprak met Marcel Seelen over het cruciale belang van verhalen vertellen en mondelinge overdracht in het Vrije School-onderwijs.

'Lesgeven zonder boek, heeft iemand ooit gezegd, is als voetballen zonder bal. Ik begrijp die gedachte, maar in het Vrije School onderwijs komt er geen boek aan te pas. De kinderen hebben een schrift waarin ze aantekeningen maken, dat wordt hun boek. De leraar vertelt, doet voor.

Neem het onderwijs in de vreemde talen. Kinderen beginnen al in de eerste klas van de onderbouw met Engels en Duits. Het gaat uitsluitend om mondeling onderwijs, omdat kinderen op die leeftijd een heel sterk gevoel hebben voor de melodie van een taal. Ze krijgen onder meer liedjes aangeboden in de andere taal. Het is, zo je wilt, een vorm van orale cultuur. Kinderen die al jong een vreemde taal leren, plukken daar later de vruchten van. De uitspraak gaat beter, en er is minder gêne om zich in de vreemde taal uit te drukken.

Je geeft voorbeelden, je vertelt verhalen om kinderen beelden aan te bieden. Bij geschiedenis vertellen we kinderen van 12 jaar over de Nederlandse opstand, over Willem van Oranje die in de zestiende eeuw zegt dat hij vrijheid van godsdienst wil. Bij aardrijkskunde gaat het